

LINGVISTICKÝ VÝSKUM 21. STOROČIA PONÚKA MOŽNOSTÍ, O KTORÝCH SME NEMOHLI ANI SNÍVAŤ. ROZHOVOR S PETROM ĎURČOM

*Monika Hornáček Banášová – Simona Fraščíková –
Anita Braxatorisová – Peter Ďurčo*

Prof. Peter Ďurčo, CSc., je slovenský germanista, rusista a slovakista, ktorý sa narodil 23. 5. 1954 v stredoslovenskej obci Strečno. V rokoch 1973 – 1977 študoval na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici ruský jazyk a nemecký jazyk. Hodnosť kandidáta filologických vied (CSc.) získal v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v roku 1985. V roku 1994 sa habilitoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore nemecký jazyk. Na návrh Univerzity Palackého v Olomouci bol v roku 2008 vymenovaný za profesora v odbore nemecký jazyk. V súčasnosti pôsobí ako profesor na Katedre germanistiky Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde je okrem iného garantom bakalárskeho, magisterského a doktorandského študijného programu nemecký jazyk v odbornej komunikácii.

K hlavným vedeckým záujmom P. Ďurča patrí problematika všeobecnej a konfrontačnej lexikológie, frazeológie a paremiológie, otázky odborného prekladu a ter-

minológie, jedno- a viacjazyčnej lexikografie, korpusovej lingvistiky a onomastiky. Je autorom a spoluautorom dvadsiatich monografických a lexikografických diel, viac ako 150 vedeckých štúdií doma a v zahraničí, početných odborných článkov a recenzií a editorom vedeckých zborníkov, vydaných v domácich a renomovaných zahraničných vydavateľstvách. Najväčší ohlas doma a v zahraničí majú jeho práce z oblasti všeobecnej a porovnávacej frazeológie (patrí k najcitovanejším slovenským lingvistom v zahraničí).

Počas svojej kariéry pôsobil v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, na Akadémii Policajného zboru v Bratislave, na Filozofickej fakulte a Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Filozofickej fakulte Univerzity Tomáša Baťu v Zlíne. Na pozvanie prednášal na viacerých zahraničných univerzitách (Bazilej, Berlín, Graz, Krakov, Lipsko, Mannheim, Maribor, Praha, Strassburg, Szombathely, Viedeň, Zürich a i.) a vystupoval na vedeckých konferenciách v Bulharsku, v Českej republike, vo Fínsku, Francúzsku, v Holandsku, Maďarsku, Nemecku, Poľsku, Portugalsku, Rakúsku, Rusku, Slovinsku, Švajčiarsku, Španielsku, Švédsku a vo Veľkej Británii.

Peter Ďurčo získal viacero zahraničných vedeckých štipendií (Alexander von Humboldt-Stiftung, Aktion Österreich-Slowakei, DAAD, Schweizerischer Nationalfond), bol zodpovedným riešiteľom alebo spoluriešiteľom viacerých domácich a medzinárodných vedeckých projektov a pravidelne prednáša na medzinárodných konferenciách, na domácich a zahraničných univerzitách.

Za jeho najvýznamnejšie práce možno považovať viacero monografií a štúdií. V oblasti frazeológie je spoluautorom a spolueditorom v danom čase inovatívneho terminologického diela *Frazeologická terminológia* (Ďurčo – Mlacek et al. 1995), ktoré je prístupné aj online.^[1] V roku 1996 spolueditoval prvý zväzok zo série *Frazeologické štúdie*, do ktorého zároveň prispel významnou kapitolou o metodologických problémoch všeobecnej frazeológie. Editorsky sa podieľal aj na druhom, treťom a piatom zväzku *Frazeologických štúdií*. V roku 1996 publikoval aj štúdiu o psycholingvistických aspektoch idiomatického významu, v ktorej preskúmal prepojenia medzi lingvistickou teóriou a psychologickými modelmi spracovania jazyka.

Do jubilantovho frazeologického portfólia taktiež patria dvoj- a viacjazyčné komparatívne práce, ako je napríklad *Rusko-slovenský frazeologický slovník* (1998; v spoluautorstve) a početné štúdie z oblasti frazeológie. Z tých najcitovanejších v zahraničí to sú napr. *Die Interpretation der Idiome aus psycholinguistischer Sicht* (1990), *Extensionale und intensionale Äquivalenz in der Phraseologie* (2012). Výraznú stopu zanechal aj v kontexte paremiológie. Za všetky možno spomenúť napríklad štúdie *Paremiology and Corpus Linguistics* (2014), *Empirical Research and Paremiological Minimum* (2014), *Diasystematische Differenzen von Sprichwörtern aus der Sicht der kontrastiven Parömiographie* (2012), *Ein korpusbasiertes Beschreibungsmodell für*

die elektronische Sprichwortlexikografie 2012, s K. Steyer), *Slovak Proverbial Minimum: The Empirical Evidence* (2004), či knihy *Sprichwörter in der Gegenwartssprache* (2005), *Sprichwörter im Gebrauch* (2015, spolu s K. Steyer a K. Hein), ktoré sa zaoberajú problematikou empirického a kontrastívneho výskumu a lexikografického spracovania prísloví. Problematike kolokácií a korpusovej lingvistiky sú venované početné práce jubilanta, napr. *Feste Wortverbindungen im Kontrast* (2010 spolu s M. Banášovou a A. Hanzlíčkovou), *German Word Sketches and prepositional Phrases in German* (2012), *Integrity of Collocations* (2017), *Extracting Data from Corpora Statistically – Pros and Cons* (2010), *Multiword Expressions in Comparable Corpora* (2020), *Phraseological constructions preposition + noun in German and Slovak* (2020), *Zum Konzept der Kollokationsdidaktik und des Kollokationslernens bei Germanistikstudenten* (2016), *Vom Nutzen der vergleichbaren Korpora bei der kontrastiven lexikographischen Erfassung von Mehrworteinheiten* (2018), onomastickej problematike sú venované napr. štúdie *Deutsche Familiennamen in der Slowakei oder was kann ein elektronisches Namenkorpus der Antroponymieforschung anbieten* (2003), *Slovak Family Names* (2022) a desiatky ďalších štúdií.

Okrem tlačенých slovníkov pracoval aj na koncipovaní digitálnych zdrojov, ako napríklad *Ephras – viacjazyčný frazeologický učebný materiál*,^[2] *WICOL Platforma pre jedno- a viacjazyčnú kolokačnú lexikografiu*^[3] a významne prispel k metodike vypracovania a obsahu päťjazyčnej online databázy prísloví s interaktívnymi didaktickými materiálmi *Sprichwort-Plattform*.^[4]

Výrazným spôsobom sa podieľal aj na elektronickom spracovaní vlastných mien. S kolegami z Centrálného registra obyvateľov Slovenskej republiky publikoval používateľskú príručku *Onomastica-Copernicus. Kopexe. User's Guide* (Ďurčo – Medľa – Koša 1996), ako aj databázy priezvisk a urbanoným na Slovensku, ktoré sú dostupné na slovníkovom portáli Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.^[5] K tejto problematike napísal aj niekoľko vedeckých štúdií a neskôr sa podieľal na monumentálnom projekte *Dictionary of American Family Names* (viac jubilant prezrádza v rozhovore).

Profesor Peter Ďurčo svojou vytrvalou a systematickou prácou zásadným spôsobom obohatil a posunul vpred výskum frazeológie, lexikografie a onomastiky nielen na Slovensku, ale aj v medzinárodnom kontexte. Jeho príspevky venované lexikografii a lingvistickej metodológii, odbornému jazyku a terminológii, paremiológii, ustáleným slovným spojeniam a frazémovým konštrukciám, korpusovej lingvistiky ho zaraďujú medzi popredné osobnosti v odbore. Všestranná akademická erudícia u jubilanta zahŕňa vedeckovýskumné, publikačné, editorské, pedagogické a organizačné aktivity a prirodzenú etablovanosť v medzinárodnom priestore. Tieto atribúty z neho robia renomovaného odborníka, prirodzenú autoritu a inšpiratívneho mentora pre ďalšie generácie lingvistov a študentov.

S potešením sme prijali výzvu redakcie časopisu Slovenská reč a pri príležitosti jeho životného jubilea približujeme čitateľom časopisu profesora Ďurča v rozhovore nielen ako jazykovedného profesionála, ale aj ako charizmatického, vtipného a obdivuhodného človeka.

Interviewerky: Kedy a ako ste sa dostali k jazykovede?

Peter Ďurčo: Cesta vôbec nebola priama a nejako plánovaná. Chodil som na Strednú priemyselnú školu elektrotechnickú v Liptovskom Hrádku – slaboprúd, meracia a automatizačná technika. Prvé dva roky mi to pripomínalo skôr strojárinu. Počas dielenských prác sme aj brúsili, vrtali, frézovali a sústružili, za čo som dodnes vďačný, lebo pri mojej veľkej záľube vo fyzickej práci sa mi manuálne zručnosti stále veľmi hodia. Napokon aj znalosti z elektrotechniky prispeli k tomu, že som s nadšením očakával vstup moderných technológií do jazykovedného výskumu. Poznám som fyzikálne základy a matematické princípy fungovania počítačov, napriek tomu sa moje detské nadšenie pre tento odbor kamsi vyparilo. No zaujal ma skvelý učiteľ nemčiny, profesor Trcka, ktorý ma ovplyvnil tak, že som už tomu prepadol, hoci sme mali len jednu nepovinnú hodinu nemčiny do týždňa. Preto pri každej príležitosti hovorievam, že je veľké šťastie, ak natrafíte na ceste životom na skvelých učiteľov. Ja som ho, žiaľ, v tomto smere veľa nemal. Platí výrok, ktorý sa pripisuje Komenskému, že je lepšia jedna hodina s dobrým učiteľom ako tisíc hodín samouky.

Vysokoškolský diplom ste získali v roku 1977 na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici v odbore ruština a nemčina. Štúdium ruského jazyka bolo v období socializmu pochopiteľnou voľbou, prečo ste sa však rozhodli skombinovať ho práve s nemčinou?

Bolo mi jasné, že štúdium technického odboru u mňa neprichádza do úvahy, vybral som si nemčinu, ktorá sa dala kombinovať so slovenčinou a ruštinou a voľba padla na ruštinu. Musím však povedať, že som vlastne ani nebol presvedčený, že v budúcnosti chcem byť učiteľom, preto som aj veľmi privítal šancu nastúpiť do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV ako interný aspirant. Nič lepšie som spraviť nemohol. V ústave som bol od roku 1980 do roku 1992. V roku 1989 som ešte pred revolúciou získal Humboldtovo štipendium určené na vedeckovýskumné pobyty. Rok a pol som vďaka nemu strávil na Univerzite a v Ústave nemeckého jazyka v Mannheime, kde som prežíval eufóriu a pocit blaha, ktoré máte, keď sedíte v najlepšej germanistickej knižnici s neobmedzeným prístupom ku všetkým informáciám. Na tamojšej univerzite som ešte v roku 1989 absolvoval aj svoj prvý kurz počítačovej lingvistiky, spoznal som najväčší korpus nemeckého jazyka DeReKo. Tam som zažil aj pád Berlínskeho múru. Boli to mimoriadne vzrušujúce časy, správané vášnivými diskusiami s rôznymi vedcami s celého sveta, ktorí zvykli bývať

spoločne v zariadeniach pre zahraničných vedeckých pracovníkov, tzv. IBZ (Internationale Begegnungszentren). Po zmene režimu som sa vrátil na Slovensko. Veľmi som sa tešil, bola tu eufória z prichádzajúcej demokracie, bol som plný nových zážitkov a poznatkov, mal som už v tom čase pripravenú na vydanie monografiu *Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie* v západonemeckom vydavateľstve Julius Groos v Heidelbergu. V Jazykovednom ústave, do ktorého som sa vracal, však v období po revolúcii nastali veľké personálne zmeny, nepohodol som sa s vtedajším riaditeľom, preto som si povedal, že odtiaľ radšej odidem. Hoci som už z ústavu dávno odišiel, stále cítim previazanie akousi neviditeľnou pupočnou šnúrou a aj po rokoch tam mám pocit, ako keď sa vraciate do rodičovského domu, kde vám síce už nič nepatrí, ale je to dôverne známe a máte tam dvere otvorené. Preto ma veľmi potešila pocta, že som bol tento rok v kolektíve vyznamenanom Cenou SAV^[6] za popularizáciu vedy, ktorý sa podieľal na tvorbe slovníkového portálu JÚLEŠ SAV.

Pristavme sa pri vašom pôsobení v JÚLEŠ, kde ste sa venovali najmä frazeológii a porovnávacej lexikografii a lexikológii. Ako ste sa k výskumom v oblasti frazeológie vlastne dostali a čo vám dala spolupráca na Veľkom slovensko-ruskom slovníku?

Po skončení aspirantúry som pracoval v oddelení slovanských jazykov. Tvoril sa tam *Veľký slovensko-ruský slovník*. Ja som sa podieľal na posledných troch zväzkoch. Bola to tvrdá lexikografická škola a myslím si, že ma táto skúsenosť a škola naučili vždy sa držať pri zemi, keď som sa pokúšal písať o jazyku. Spomínam si najmä na dve skvelé slovníkárky – Máriu Filkusovú a Viktoriu Dorot'jakovú, ktoré mňa a moju „súpútničku“ Alexandru Jarošovú, s ktorou sme spolu naslúpili do aspirantúry a aj sme naraz obhajovali, veľmi trpezlivo zaúčali do tejto ťažkej práce. Ani po odchode z ústavu som na slovníkársku prácu nezanevrel. Bol som pri tvorbe *Rusko-slovenského frazeologického slovníka*, *Slovníka frazeologickej terminológie*, *Viacjazyčného frazeologického slovníka EPHRAS*, *Viacjazyčnej databázy prísloví Sprichwortplattform*, *Nemecko-slovenského policajného slovníka*, *Slovníka policajno-bezpečnostnej terminológie*, *Slovníka slovných spojení*. *Podstatné mená*, *Slovníka priezvisk v USA*.

Samotná frazeológia je moje hobby od študentských čias, keď som prácou ŠVOČ o ekvivalentnosti frazeologizmov v ruštine a nemčine ako študent druhého ročníka vyhral celoštátne československé kolo tejto súťaže. To ma povzbudilo. Keď som mal nedávno po päťdesiatich rokoch jubilejnú prednášku na rovnakú tému, nič z môjho zaujatia touto témou neubudlo, ba práve naopak. Frazeologický a všeobecne lingvistický výskum 21. storočia ponúka možnosti, o ktorých sme nemohli v minulom storočí ani snívať, hoci sme vtedy niektorí vedeli, že to príde. Mám na mysli množstvo dát v korpusoch a nástrojov na ich skúmanie metódami korpusovej lingvistiky.

Na spomínanom slovníkovom portáli JÚLŠ SAV sa nachádzajú aj unikátne databázy rodných mien, priezvisk a urbanoným na Slovensku. Tie vznikli v rámci medzinárodného projektu, na ktorom ste sa podieľali. Ako si spomínate sa prácu na tomto projekte?

Projekt EÚ *Copernicus 58: Onomastica – A Multilingual Database of Proper Names* sa riešil v rokoch 1994 – 1996. Cieľom projektu bolo sprístupniť lexikóny priezvisk s kontrolovanou kvalitou výslovnosti v strojovo čitateľnej forme podľa jednotného štandardu medzinárodnej fonetickej abecedy (IPA) na použitie v systémoch súvisiacich s telekomunikáciami a európskym (slovníkovým) vydavateľským priemyslom, ako aj pre individuálnych výskumníkov a vývojárov. Projekt bol rozšírením projektu LRE – ONOMASTICA na český, estónsky, lotyšský, poľský, rumunský, slovenský, slovinský a ukrajinský jazyk. Projekt koordinovala Univerzita v Edinburhu a spomínam si, ako tam vtedy kolegovia zápasili s grafémami stredo- a východoeurópskych jazykov a ich prepojením na IPA. Na riešenie úlohy v projekte boli potrebné databázy priezvisk, čo sa mi podarilo v spolupráci s kolegami z Centrálného registra pobytu obyvateľov získať. V tom čase som už totiž pôsobil na Katedre jazykov na Akadémii policajného zboru, čo uľahčilo spoluprácu.

Ako ste sa odtiaľ dostali na Filozofickú fakultu Univerzity sv. Cyrila a Metoda?

Mal som síce na katedre „dobré bydlie“, ľahkú prácu, slušný „služobný“ plat, ale chýbali mi podnety a prostredie z „môjho sveta“, cítil som, že zakrnievam, a to som sa blížil len k päťdesiatke. Dal som výpoveď a moja bývalá kolegyňa z ústavu, Milka Nemcová, ma skontaktovala s vtedajšou dekanou FF UCM docentkou Kozmovou a prijal som ponuku prísť na katedru germanistiky. Som tam dvadsiaty rok a nemenil by som ju za žiadnu inú. Aj medzinárodná konferencia, ktorú pripravili začiatkom júna tohto roku mladšie kolegyně a kolegovia z katedry k môjmu jubileu, ukázala súdržnosť, odbornosť a nasadenie v takej miere, že som pred domácimi a zahraničnými kolegami vôbec neskrýval svoju pýchu a pocit hrdosti na nich.

Venujete sa najmä fenoménu ustálenosti v jazyku. Čím vás tento jav tak zaujal?

Myslím si, že to je najvyšší princíp organizácie jazyka. Pri učení sa cudzieho jazyka a pri jeho používaní som neustále cítil a vlastne pociťujem dodnes ten večný konflikt medzi schopnosťou hovoriť materinským a cudzím jazykom rovnako autenticky, ako keď sa ho len učíme a nemali sme to šťastie vyrastať bi- alebo multilingválne. Učenie sa jazyka nie je učenie sa slovíčok, ale slovných spojení. A dnes dodávam aj konštrukcie, resp. celých ustálených rečových vzorcov. Aj súčasný projekt, ktorý riešime v rámci medzinárodného konzorcia COST, a na ktorý som vlastne ča-

kal celý život – frazeologizované konštrukcie –, ukazuje, že jazyk je jedno lexikálno-gramatické, výrazne petrifikované kontinuum. Učiť sa samostatne gramatiku a k tomu slovnú zásobu vedie zákonite k tomu, že pri hovorení v cudzom jazyku si ho len skladáme z naučených jednotlivostí.

O čo v tomto projekte ide?

Venujeme sa v ňom takzvaným ustáleným frazeologickým konštrukciám, teda konštrukciám, ktoré v jazyku ľudia bežne používajú. Ich použitie v rôznych kontextoch má však mnohé špecifiká a predstavujú tvrdý oriešok nielen pri učení sa cudzieho jazyka, ale aj pri jednojazyčnom a porovnávacom opise. Tieto frazeologizované konštrukcie doteraz unikali lexikologickému, gramatickému aj lexikografickému opisu. Sú to slovné spojenia, ktoré používame najmä v hovorenom prejave, majú svoju typickú syntaktickú formu, resp. môžu existovať aj bez nej len radením jednotlivých lexikálnych prvkov, isté lexikálne prvky sú pevné, často je to len jedno synsémantikum, a lexikálne obsadenie istých pozícií je variabilné, nie však neohraničiteľné. Často ide aj o tzv. echo-konštrukcie, teda reakcie na predchádzajúcu výpoveď. V súčasnosti sa táto oblasť výskumu vo svete mimoriadne dynamicky rozvíja, budujú sa rozsiahle repositoáriá tzv. konštruktikónov. Podnet dala k tomu konštrukčná gramatika, treba však povedať, že tieto javy už dávno opisala frazeologická teória, len sme vtedy nemali k dispozícii také dáta a také nástroje na analýzu, ako dnes. Veď aj naša *Frazeologická terminológia* tento jav v mnohých heslách opisuje a definuje a dovoľm si povedať, že práce profesora Mlacka zo syntaxe frazeologických jednotiek predbehli dobu o desaťstoročia, len boli napísané v slovenčine, čo je náš večný hendikep oproti svetu.

Môžete uviesť príklady takých konštrukcií?

Ja si pracovne rozdeľujem frazeologizované konštrukcie na štyri typy: konštrukcie asyntagmatické (*nicht dass* [nie že by]; *wie wenn* [čo ak, keď]), vetnočlenenské (*so was von X* [taký/á/é/i X]; *nichts als X* [nič len X]; *X über X* [X na X]; *von wegen X* [kdežeby X]), otvorené vetné (*Es sei denn...* [Len ak tak, že...]; *Nicht dass X, aber...* [Nie že by X, ale...]; *Und sei es...* [A nech je to...]) a vetné (*Wenn das kein X ist!* [A toto že nie je X!]). Samozrejme, ďalšie členenie nám ukazuje ich obrovskú pestrosť. Konštrukcií sú státisíce a z logiky veci vyplýva, že ich je rádovo viac ako slov v slovnej zásobe. Najmä vetné frazeologizované konštrukcie majú veľkú variabilitu, obsahujú od minimálnych konštrukcií len so synsémantikami (*Že či! Čo už.*), prechodné typy s nepomenúvacími prvkami (zámená, niektoré príslovky, príklonky, pomocné slovesá (*A toto má čo znamenať! Aby to tak ešte! A toto tu má byť akože čo zase!*)), ktoré tvoria prechodný typ medzi gramatickou a lexikálnou frazeológiou. V rámci projektu sa ich v rozsiahlych databázach snažíme vyhľadávať a skúmať ich gramatické, lexikálne a pragmatické vlastnosti z porovnávacieho hľadiska.

Na vyhľadávanie ustálených frazeologizovaných konštrukcií sme vypracovali jednotnú metodiku a princípy formulovania CQL povelov jednak pri skúmaní jednej konkrétnej konštrukcie systémom minimálnych rozšírení pozícií, tzv. tokenov a slotov s prísnou kontrolou získavania dát s možnosťou ich verifikácie. Druhý prístup je nówum v tom zmysle, že nechceme „objavovať“ len to, čo sa dá vidieť takpovediac aj „voľným okom“, ale odhaľovať to, čo na prvý pohľad našim zrakom zostáva skryté. Teda ako je možné nájsť „všetky“ konštrukcie a ich realizácie? Dost' trúfalá výzva, ale dá sa to. Tu vychádzame z modelov najvyššieho stupňa abstrakcie až na úrovni prázdnych tokenov, kde zisťujeme morfosyntaktické realizácie skúmaného modelu a v treťom kroku analýzy sa už dostávame na úroveň konkrétnych viet s konkrétnym lexikálnym obsadením. Niekedy nás až zaskočí, že konštrukcia, ktorá je reprezentovaná napríklad kombináciou ľubovoľnej častice, spojky, pomocného slovesa v tretej osobe jednotného čísla stredného rodu, doplnená tromi za sebou nasledujúcimi adverbiami je len jediná konkrétna veta v celom korpuse. Napríklad za nemeckou konštrukciou „Záporná časťica / neurčité zámeno / priradovacia spojka / záporná časťica / adverbium“ stojí v nemčine len jedna jediná veta, ktorá sa vyskytuje v korpuse vyše stotisíckrát: *Nicht mehr und nicht weniger* [Nič viac a nič menej.]. „Objavili“ sme ju však až vďaka tejto metodike.

Spomínané lexikálno-gramatické kontinuum možno veľmi plasticky dokumentovať aj na príklade kolokácií. Ide o komplexnú a viacrovinnú tému, ktorá sa dotýka aj frazeológie (no zároveň ju prekračuje) a ktorá sa začala dynamicky rozvíjať s nástupom korpusovej lingvistiky. Kolokačnej problematike ste venovali a stále venujete značnú časť svojej bádateľskej energie (z porovnávacieho aj intralingválneho aspektu). Priblížite svoje výskumy v tejto oblasti a zároveň by nás zaujímalo, ako hodnotíte súčasný stav výskumu kolokácií na Slovensku.

Môj záujem o kolokácie je lingvistický aj didaktický. Delimitácia viacslovných pomenovaní a voľných syntagiem predstavuje jeden z najnáročnejších problémov lingvistického skúmania a v didaktike cudzích jazykov sa na ne doteraz zabúda, pričom však tvoria to najprirodzenejšie jadro komunikácie. V spolupráci s kolegyňami z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme vydali experimentálny *Slovník slovných spojení. Podstatné mená* (2015). Okrem toho sa nám podarilo spoločne s kolegami z Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave vydaním série publikácií *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch* (Ďurčo – Vajičková – Tomášková 2019) a cvičebníc *Kollokationen I, II, III* (Ďurčo – Vajičková et al. 2018, 2019) spracovať túto tému z lingvistického aj didaktického hľadiska a odstrániť deficit v tejto oblasti pre vysokoškolské štúdium nemeckého jazyka.

Teoretický výskum kolokácií na Slovensku má tradíciu a solídne výsledky. Spomeniem len okruhy a mená lingvistov, ktorí podľa mňa doteraz zásadne prehovorili

do problematiky. Ustáleným slovným spojeniam sa venovala v slovenskej lingvistike pozornosť z pohľadu frazeológie (J. Mlacek, J. Kačala, Ľ. Kralčák, J. Dolník), lexikológie (J. Dolník, J. Kačala, A. Jarošová, M. Ološtiak), lexikografie (A. Jarošová, I. Ripka), syntaxe (J. Kačala) a korpusovej lingvistiky (A. Jarošová, M. Ivanová). Komplexné spracovanie a súhrnný pohľad na problematiku ustálených slovných spojení prináša najmä učebnica M. Ološtiaka a M. Ivanovej *Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania)* (2013) a kolektívna monografia pod vedením M. Ološtiaka *Viacslovné pomenovania v slovenčine* (2015). Čo nám však chýba, je kolokačný slovník. A nielen ten. Hoci si dovoľím nadhodiť možno kacírsku myšlienku, či je taký slovník dnes vôbec ešte potrebný, keď máme korpusy, kde si môžeme kolokačné vzťahy skúmať a pozerat' dynamicky v „priamom prenose“ on-line cez korpusové dáta. My sa na vyučovaní veľmi usilujeme sprostredkovať našim študentom práve tento prístup, aby dokázali pracovať s fenoménom kolokability ako zásadným princípom fungovania jazyka aktívne a vedome.

Vieme, že sa venujete predovšetkým výskumu nemeckej slovnej zásoby. Podieľa-li ste sa však aj na monumentálnom diele svetovej onomastiky Dictionary of American Family Names v piatich zväzkoch, ktoré má vyše 3600 strán. Ste medzi spoluautormi prvého (2003) aj druhého vydania (2022), ktoré vyšlo vo svetoznámom vydavateľstve Oxford University Press. Môžete nám o tomto počine prezradiť viac?

Ide skutočne o mimoriadne dielo, na ktorom má nehynúcu zásluhu nedávno zosnulý hlavný editor profesor Patrick Hanks, ktorý bol aj veľmi uznávanou svetoznáμου kapacitou v oblasti lexikografie a korpusovej lingvistiky. Ja sám som sa venoval tomuto projektu s menšou alebo väčšou intenzitou dvadsaťpäť rokov viac-menej ako hobby vo voľnom čase, pretože projekt nebol nijako dotovaný. Pri práci na projekte bolo sa o čo opierať. Treba totiž povedať, že slovenská onomastika nielen vďaka takým legendárnym osobnostiam, ako boli Vincent Blanár, Milan Majtán, Šimon Ondruš, ale aj zásluhou súčasných vynikajúcich slovakistov a slavistov ako Pavol Žigo, Martin Ološtiak, Ľubor Králik, Jaromír Krško, Iveta Valentová, Juraj Hladký, patrí aj v medzinárodnom kontexte k rešpektovaným a uznávaným disciplinám slovenskej jazykovedy.

O čo v tomto projekte išlo?

Stručne povedané, slovník zachytáva najčastejšie priezviská v Spojených štátoch amerických. V úvodnom zväzku sú aj vedecké štúdie o spôsoboch utvárania vlastných mien v jednotlivých jazykoch. Slovník obsahuje priezviská zo sedemdesiatich jazykov alebo celých jazykových skupín, napr. priezviská Afriky alebo priezviská Indiánov. V slovníku sú zachytené z nášho pohľadu aj priezviská exotických jazykov ako barmské, kmérske, laoské a iné.

Ide už o druhé vydanie. V čom sa líši od prvého?

Toto revidované a rozšírené druhé vydanie Slovníka amerických priezvisk obsahuje viac ako 80 000 najčastejšie sa vyskytujúcich priezvisk v Spojených štátoch, ktoré lepšie ako kedykoľvek predtým odrážajú jedinečnú rozmanitosť americkej populácie. Teraz sú v ňom zahrnuté všetky priezviská s viac ako 300 nositeľmi podľa sčítania obyvateľov USA v roku 2010, čím sa počet mien zvýšil o viac ako 10 000 oproti prvému vydaniu a rozšíril sa počet zastúpených jazykov a kultúr zo Severnej a Južnej Ameriky, východnej Európy, Afriky, Blízkeho východu a východnej Ázie, z ktorých mnohé v prvom vydaní chýbali. Osobitná pozornosť bola venovaná priezviskám pôvodných obyvateľov Ameriky a Afroameričanov. Slovník v druhom vydaní je výsledkom následného sedemnástročného výskumu od skončenia prvého vydania a vysvetľuje významy priezvisk viac ako 90 % obyvateľov USA. Uvádza ich frekvencie výskytu, etymologické a historické vysvetlenia, vybrané súvisiace krstné mená a príležitostné genealogické poznámky. Vydanie obsahuje desaťtisíce nových a opravených alebo vylepšených etymológií, pôvodov a histórie mien, ako aj autoritatívne vedecké štúdie, z ktorých mnohé sú nové alebo revidované a opisujú pomenúvacie zvyklosti na celom svete.

Ako ste sa k tomuto projektu vôbec dostali?

Niekedy koncom deväťdesiatych rokov ma oslovil Vlado Benko, že Patrick Hanks hľadá niekoho na spoluprácu na slovníku priezvisk v USA a že na Slovensku sa k tomu akosi nikto nemá. Jedinou mojou kvalifikáciou na túto tému vtedy bolo, že som mal dáta z registra obyvateľov na Slovensku, ktoré som spracúval v rámci medzinárodného EÚ-projektu Copernicus – Onomastica, o ktorom už bola reč. Dodnes som povďačný za tieto náhody, ktoré naozaj neboli v mojom pláne. Druhá vec je, že si túto publikáciu ani neuvádzam vo svojej bibliografii, pretože by som vraj musel do knižnice odovzdať kópie všetkých strán, kde sú heslá, na ktorých som sa podieľal. Je ich ale takmer tisíc, tak som to odmietol. Však dielo existuje aj bez toho, aby som o tom musel mať záznam v Centrálnom registri evidencie publikačnej činnosti (CREPČ), myslím si...

Váš postoj k evidencii vedeckej práce a rôznym výkazom ste už bližšie vyjadrili v inom, dobre známom rozhovore, ktorý sa rozšíril po sociálnych sieťach.^[7] Tu ste použili spojenie „kategorizačná, karentomaniakálna obsesia“. Trochu ostré, nie? Veď výkazy sú potrebné.

Je to tak. Na fakulte som napríklad už odmietol evidovať citácie. Existujú predsa profesionálne databázy, tak keď to niekto potrebuje, nech si to pozrie tam. Je však pravda, že najmä v oblasti spoločenských a humanitných vied je táto evidencia skôr sporadická, hoci sa to už mení. Môžem uviesť vlastný príklad. Viem, že na Google

Scholar sa uvádza pri mojom mene vyše 1200 citácií s indexom h17, väčšinou zahraničných, ale len od roku 2000. Spomínam si, že už pred habilitáciou v roku 1994 som tiež musel predložiť zoznam citácií, bolo ich tuším vyše 600, a vtedy boli získané náhodne „ručným“ zberom pri čítaní publikácií a upozorneniami od kolegov. Problém citácií je v tom, že už „nevykazujeme“, či sa tam opierajú o nejakú našu myšlienku, alebo ju vyvracajú. Nikdy som po tom nepátral a v živote som si neotvoril žiadnu citačnú databázu. A potom je dôležité aj to, kto vás cituje. Ak sú to len „sústrastné“ citácie kolegov zo susedných kancelárií, tak to je z môjho pohľadu dosť trápne, samozrejme, ak nejde o spoločné výskumné témy s kolegami, kde je citovanie z hľadiska vedeckej etiky zásadne nutné. A pokiaľ ide o kategórie publikácií, tak si myslím, že máme asi najviac prešpekulovanú kategorizáciu publikácií na svete (ale nemám o tom nijaký prehľad), a aj tak nedokáže zásadné publikácie napríklad v jazykovede vôbec adekvátne oceniť zaradením do najvyššej vedeckej kategórie, ktorá presahuje aj vedecké monografie. Ide o akademické lexikografické diela, ktoré náročnosťou vedeckého spracovania, informačnou hodnotou a celospoločenským významom prevyšujú všetko ostatné. Kto nikdy nerobil na slovníku, nemal by po prvé dávať rozumy a poučovať o jazyku vymýšľaním priam inštitucionalizovaných príručiek „správnej slovenčiny“, a, po druhé, nemal by vymýšľať kategóriu tretieho koša pre slovníky!

Ste učiteľom, hoci ste to podľa vašich slov ani pôvodne nechceli robiť. Ako vnímate svoju cestu dnes?

Tá práca sa mi napokon celkom zapáčila, lebo na vysokej škole som mal možnosť učiť, čo som chcel a ako som to chcel ja, a nikdy som si nerobil ťažku hlavu z toho, či je to didakticky a metodicky správne, ale bola to vždy len až tá druhá časť mojej profesie. Bez spojenia s mojím celoživotným hobby – jazykovedou a jej približovaním študentom by to bola pre mňa vyslovená nuda. Stávalo sa mi, že referát, ktorý som mal na konferencii v zahraničí, už na ďalší týždeň počúvali moji študenti na prednáške. Veľmi ma bavila a baví najmä práca s doktorandmi. Prešlo ich mojimi rukami štyridsaťsedem (v tomto si vedím presnú evidenciu), z toho viac ako dvadsať vlastných, viac ako dve tretiny úspešných, ale výborných a skvelých len tak na prsty jednej ruky. To ale nie je zlý výsledok, myslím si, na sklonku kariéry.

A čo, vari sa chystáte do dôchodku?

To už som dávno. Ale bol som opäť na konkurze a vybrali ma, tak budem pokračovať. Bola by škoda a hriech, keď máme konečne projekt, na ktorý som myslel celý život, aby som to teraz „zabalil“. Dúfam len, že prilákame aj zvedavých a učenlivých študentov, naša katedra im určite dá dobrý základ do ich budúcnosti.

Zatial' ste ani slovom nepovedali nič o vašom súkromí.

Pretože súkromie je súkromie, ale môžem prezradiť aspoň toľko, že som ženatý štyridsaťpäť rokov, máme dvoch skvelých, múdrych a vzdelaných synov, starší Matej je informatik, mladší Filip je molekulárny biológ a imunológ. Obaja vyštudovali v zahraničí a aj tam zostali, čo im vôbec nevyčítame. Celý život bola u mňa práca a hobby to isté, čo bolo v istom zmysle šťastie, ale bola to zároveň aj chyba, lebo potom človek nepoznal mieru, koľko má robiť. Vždy som športoval, štyridsať rokov trénujem karate a vďaka nemu sa predsa len udržujem v akej-takej fyzickej kondícii. Má to však pre mňa aj sociálnu stránku. Mám totiž s kým ísť v Petržalke do krčmy na pivo, čo je pre mňa tiež veľmi dôležité. No a na „staré kolená“, ktoré mi chválabohu stále vynikajúco slúžia, som objavil svet a čaro hudby a začal som sa učiť hrať na gitare a spievať, čo síce manželka nesie dosť ťažko, lebo ona pochádza z hudobníckej rodiny, má hudobné vzdelanie a musí to počúvať, ale ja som tomu úplne prepadol. Spravil som totiž hneď na začiatku ten správny krok, ktorý hlásal už Komenský, a našiel som si skvelých a hlavne nekonečne trpezlivých učiteľov. Rád mám aj fyzickú prácu okolo domu a v záhrade, veď napokon o tom asi svedčí aj moje priezvisko, no a pred pár rokmi som objavil ďalšiu novú vášeň – rybárčenie a vďaka tomu aj úžasných kamarátov, ktorí ma stále učia, ako sa to má robiť, no stal som sa pri nich aj amatérskym someliérom, teda náruživým ochutnávačom a hodnotiteľom lahodných vín.

Posledná otázka: Máte nejaký odkaz pre čitateľov časopisu Slovenská reč?

Netrúfam si nikomu nič odkazovať, chcem len povedať, že mňa celý život sprevádza vnútorné presvedčenie, že treba robiť správne veci v správnom čase. Či sme tak konali, zistíme až spätne na omyloch, ktorých sme sa dopustili. Nie je to však žiadna tragédia, ak naše konanie nesprevádzal zlý úmysel, ale na príčine boli len naše slabiny, nedostatočné schopnosti a vedomosti. A ešte jedna myšlienka. Rýchlosť zmien v ľudských činnostiach aj vďaka umelej inteligencii už predbieha schopnosť ľudí adaptovať sa a nadobudnuté vzdelanie už vôbec nedáva záruku trvácnosti nášho povolania. Päťročné vysoké školy už budú prežitkom, vzdelávanie bude celoživotný proces. Treba sa neustále učiť nové veci, ale netreba to robiť na vlastnú päsť. Nájdite si radšej niekoho, kto tomu rozumie a vie to aj vysvetliť. Ušetríte si v živote veľa času a vyhnete sa zbytočným chybám. Len aby sme tých dobrých učiteľov mali. Bude to vzácne povolanie.

Ďakujeme za rozhovor a na záver nám dovoľte, vážený pán profesor, v mene odbornej a akademickej verejnosti na Slovensku srdečne vám zablahoželať k vášmu významnému životnému jubileu. Vo svojej vedeckej kariére ste dosiahli pozoruhodné výsledky, ktoré obohatili a posunuli hranice nášho poznania. Vaša práca a odhodla-

nie sú pre nás všetkých veľkou inšpiráciou. Prajeme vám do ďalších rokov pevné zdravie, mnoho úspechov a radosti z vašej vedeckej i pedagogickej činnosti!

Internetové zdroje

[1] https://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia/ (cit. 15. 5. 2024).

[2] <http://www.ephras.org/index.php> (cit. 15. 5. 2024).

[3] www.vronk.net/wicol/index.php/Main_Page (cit. 15. 5. 2024).

[4] <http://www.sprichwort-plattform.org/sp/Sprichwort-Plattform> (cit. 15. 5. 2024).

[5] <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 15. 5. 2024).

[6] https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=11375 (cit. 18. 5. 2024).

[7] <https://ff.ucm.sk/sk/aktuality/detail/1536/> (cit. 15. 5. 2024).

Monika Hornáček Banášová

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta

Námestie J. Herdu č. 2, 917 01 Trnava

E-mail: monika.hornacek.banasova@ucm.sk

ORCID: 0000-0002-3443-3096

Simona Fraščíková

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta

Námestie J. Herdu č. 2, 917 01 Trnava

E-mail: simona.frastikova@ucm.sk

ORCID: 0000-0001-7699-3756

Anita Braxatorisová

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta

Námestie J. Herdu č. 2, 917 01 Trnava

E-mail: anita.braxatorisova@ucm.sk

ORCID: 0000-0002-7538-3689

Peter Ďurčo

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta

Námestie J. Herdu č. 2, 917 01 Trnava

E-mail: peter.durco@ucm.sk

ORCID: 0000-0002-9502-2725